

ks. prof. dr hab. Jacek Nowak SAC
UKSW, Warszawa

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ
KS. MGRA GABRIELA BIAŁOMYZEGO

Ks. mgr Gabriel Białomyzy przedstawił pracę doktorską „Liturgia św. Apostoła Jakuba, Brata Pańskiego, jako przykład eklezjalnego przekazu wiary. Analiza teologiczno-komparatywna”, Warszawa 2018 (ss. 222), której promotorem jest prof. dr hab. Włodzimierz Wołosz.

Święty Jakub, Brat Pański, czyli krewny Jezusa, nie należał do grona Dwunastu, a uwierzył, że jego Kuzyn jest Mesjaszem, prawdopodobnie po Jego zmartwychwstaniu, być może wskutek chrystofanii opisanej w 1 Kor 15, 7. Nie mniej cieszył się w Jerozolimie wielką powagą. Św. Jakub odegrał dużą rolę na tzw. Soborze Jerozolimskim, a sformułowane przez niego klauzule nazwano „Jakubowymi” (Dz 15, 13-21). Euzebiusz podaje, że po wyjeździe Piotra, apostołowie powierzyli Jakubowi stolicę biskupią w Jerozolimie (Historia kościelna II, 23, 1-4). Ten fakt może stać się podstawą, że zaczęto liturgię jerozolimską przypisywać właśnie Świętemu Jakubowi.

Nie wchodząc w tym miejscu w dyskusję historyczne, co do pochodzenia tekstu liturgii, należy spojrzeć na dysertację ks. mgra Gabriela Białomyzego. Podjął się nowatorskiego tematu. Z jednej strony próbował przedstawić Liturgię Świętego Jakuba, jako przykład eklezjalnego przekazu wiary. Stąd już sam tytuł rozprawy stanowi realizację starożytnego adagium, podanego w 431 r. przez Prospera z Akwitanii (zm. ok. 455 r.): „ut legem credendi lex statuat supplicandi” („aby norma modlitwa stanowiła normę wiary”: PL 51, 209). Z drugiej strony podjął analizę muzyczną treści teologicznej w badanej liturgii. Po przeczytaniu trzeciego aneksu rozprawy: „Rozmowa z prof. Włodzimierzem Wołoszem – rekonstruktorem muzycznym odnowionej Liturgii jakubowej” (s. 199-203) można zrozumieć cel badawczy trzeciego rozdziału. Sam Doktorant, ale przede wszystkim Promotor, są pasjonatami celebracji Liturgii Świętego Jakuba. Należą się zatem słowa uznania Promotorowi prof. dr. hab. Włodzimierzowi Wołoszowi, niekwestowanemu autorytetowi w zakresie muzyki cerkiewnej, który naprowadził Doktoranta na temat rozprawy i nią kierował, a samemu Autorowi należy podziękować za podjęcie się i przedstawienie opracowania w aspekcie teologiczno-muzycznym.

1. Przedstawienie treści pracy

Praca doktorska zawiera wszystkie części składowe, jakie powinny znaleźć się w opracowaniach naukowych, czyli: wstęp, trzy rozdziały, zakończenie oraz bibliografię. Nie ma wykazu skrótów, ale Autor ich nie stosuje. Ponadto rozprawa jest ubogacona o wywiady, spis rycin i tabel oraz o dziewięć aneksów.

We wstępie Autor przedstawia motywy powstania dysertacji. Podaje względy praktyczne związane z uczestnictwem w liturgii, ale przede wszystkim treści kerygmaticzne w badanych tekstach. Zarysowuje również metodę analityczną odnoszącą się do tekstu Liturgii Świętego Jakuba, w którą chce włączyć elementy komparatywne, aby ukazać zależności z innymi przejawami liturgicznymi.

Sam temat rozpoczyna się od ukazania uwarunkowań historycznych. Na początku przedstawia życie i działalność Świętego Jakuba, Brata Pańskiego. Wychodzi od umiejscowienia go w kontekście biblijnym, ale również podaje aspekty apokryficzne. Następnie przechodzi do aspektów historyczno-teoretycznych powstania Liturgii Świętego Jakuba. Omawia zatem różne rodziny liturgiczne według ich podziałów w grupie antiocheńskiej i aleksandryjskiej. Dalej przedstawia dzieje jerozolimskiej tradycji liturgicznej. Ukazuje różną argumentację wskazującą na autorstwo św. Jakuba. Pomocne są tutaj pierwotne pisma patrystyczne, katechezy mistagogiczne, jak również dziennik pielgrzymki Egerii. W końcu przechodzi do ukazania genezy i rozwoju śpiewu liturgicznego. Upatruje ją w czasach Starego Testamentu. Następnie przechodzi do pierwszych wieków chrześcijaństwa, aby zakończyć omówieniem przemian zachodzących w Cesarstwie Bizantyjskim.

Drugi rozdział zatytułowany: „Liturgiczny aspekt analizy semiologicznej Liturgii Świętego Jakuba, Brata Pańskiego” omawia poszczególne elementy badanego tekstu. Kończy ukazaniem specyficznych aspektów tejże liturgii. Treści werbalne są poparte rycinami, czyli fotografiami z różnych obrzędów liturgicznych.

Trzeci rozdział stanowi analizę muzykologiczno-teologiczną badanej liturgii. Zwraca uwagę na tzw. teologię śpiewu. Podkreśla, że melodia daje siłę tekstowi i stwierdza: „Prawidłowy śpiew liturgiczny powinien odpowiadać duchowi liturgicznemu, posiadać modlitewny klimat, a nade wszystko wyrażać myśli i nastroje zawarte w tekście” (s. 150). Poszczególne syntagmy są przedstawione w zapisie nutowym. To pozwala Autorowi na ukazanie barwy melodii, która wydobywa z tekstu istotne treści teologiczne.

W zakończeniu Doktorant wyprowadza wnioski, w których sam przedstawia wątpliwości, co do autentycznego autorstwa Liturgii Świętego Jakuba. Nie mniej jednak zwraca uwagę na wiele elementów, które dzisiaj są bardzo ważne w celebracji tej liturgii, a w szczególności walor kerygmaticzny i estetyczno-przeżyciowy.

2. Ocena merytoryczna

Doktorant próbuje ukazać Liturgię Świętego Jakuba w kontekście innych źródeł liturgicznych. Najpierw jednak koncentruje się nad przedstawieniem postaci samego Świętego Jakuba. W zestawieniu biblijnym niewątpliwie jest ciekawa i w sposób graficzny ukazana genealogia Świętego (s. 12). Do przedstawienia sylwetki omawianej Osoby korzysta bardzo szeroko z apokryfów. Na s. 39 nn Autor przedstawia uwarunkowania starotestamentalne, które pojawiają się na Ostatniej Wieczerzy, kiedy to zostaje ustanowiona Eucharystia. Można wyciągnąć stąd wniosek, że Ostatnia Wieczerza jest nie tylko ostatnią w znaczeniu chronologicznym w odniesieniu do życia Jezusa, ale także w znaczeniu teologicznym, że jej określenie „ostatnia” oznacza, iż stanowi ona Ostatnią Wieczerzę Starego Testamentu, a przez co staje się Pierwszą Wieczerzą Nowego Testamentu.

Poza tym, ks. G. Białomyzy prowadząc badania porównawcze z innymi źródłami liturgicznymi, zauważa, że słowa ustanowienia Eucharystii stanowią kontynuację tradycji zapoczątkowanej w Wieczniku (s. 92). Ten wniosek Autora wskazuje na rzetelne studium tekstów liturgicznych. Ta sama opinia dotyczy szczególnie drugiego rozdziału, kiedy to czytelnik dowiaduje się nie tylko o częściach anafory, lecz kiedy mogły one powstać i z jakich elementów się składają. Stanowi to wynik gruntownych badań Doktoranta.

Autor pokazał również łańcuch komunikacyjno-odbiorczy, który występuje w celebracji liturgicznej. Wynika to, jak sam zauważa, z właściwej melodii podłożonej pod tekst liturgiczny, zawierający w sobie głębię teologiczną. Grecki termin „to kalón” (piękno) jest pochodny od „kaléo”, który oznacza: wołać, powoływać, również do powołania przez Boga do czynności liturgicznych. Doktorant zatem upatruje w pięknie powołanie do odpowiedzialności za celebrację liturgii.

Cenne jest zakończenie pracy, gdzie Autor wyciąga wnioski. Przez całą dysertację przewija się nuta uchwycenia proveniencji omawianej liturgii. W zakończeniu Doktorant formułuje jednak wniosek, że są zwolennicy i przeciwnicy autorstwa Świętego Jakuba, przypisywanej jemu liturgii. Stwierdza ponadto, że „Tradycja Święta nadała mu miano autora owej starożytnej liturgii” (s. 185).

W ocenie merytorycznej należy zwrócić uwagę na własne myślenie Doktoranta. Przez całą dysertację przewija się chęć udowodnienia właśnie autorstwa Liturgii Świętego Jakuba. Ks. Białomyzy przedstawia argumenty „za” i „przeciw”.

Recenzent ma jednak pewne wątpliwości. 1 Kor 11 był zredagowany w latach 53-58. Św. Paweł przedstawia podczas liturgii tylko słowa ustanowienia, a nie podaje innych modlitw. W pierwszym wieku (nawet do 68 r., czyli śmierci św. Jakuba) tworzone modlitwy spontanicznie i nie były konieczne stałe teksty. Również Jerzy Klinger twierdzi, że nie słusznie przypisuje się autorstwo anafory Świętemu Jakubowi (por. EK, t. I, k. 475). Oczywiście, ten problem pozostaje wciąż otwarty.

Na s. 47 Doktorant twierdzi, że św. Paweł przywołuje termin nie „zgromadzenie” a „Kościół” (1 Kor 16, 19). Należy zauważyć, że to jest tylko

tłumaczenie na język polski. W tekście greckim występuje „ekklesia”, co oznacza zgromadzenie. Polski termin „Kościół”, w znaczeniu teologicznym, jest synonimem „zgromadzenia”. Etymologicznie polski „kościół” wywodzi się z języka staroczeskiego i starogermkańskiego (por. K. Długosz – Kurczabowa, Nowy słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 2003, s. 240 n).

Mimo pewnych wątków dyskusyjnych, od strony merytorycznej praca doktorska stanowi rzetelne studium.

3. Ocena metodologiczna

Patrząc na metodologię rozprawy dostrzega się warsztat naukowy Doktoranta. Przez ten pryzmat należy ją oceniać.

Układ pracy jest przejrzysty i spójny. Autor logicznie prowadzi temat i ostatecznie wyciąga wnioski. We wstępie zarysowuje problematykę i ustawia ją w sposób metodologiczny (s. 6-7). Tam też podaje metodę analityczną z elementami komparatywnymi, według której chce przedstawić swoją dysertację. Należy zauważyć, że jest jej wierny w całej rozprawie.

Praca nie tyle należy do teologii liturgii, co raczej do teologii liturgicznej, w której mieści się hermeneutyka liturgii. W niej należy widzieć niniejszą dysertację.

Doktorant prowadzi badania w oparciu o źródło, jakim jest Liturgia Świętego Jakuba w wariantach: greckim, syryjskim, maronickim i ormiańskim. Źródłem są teksty zawarte w publikacji H. Paprockiego, *Wieczera mistyczna. Anafore eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, Warszawa 1988. Należy zauważyć, że z tych tekstów wyciągnął zagadnienia teologiczne. Poza tym wskazał na źródła pochodzenia niektórych elementów liturgicznych dodanych później.

Godne pochwały są bogate przypisy, dzięki którym czytelnik uzyskuje pewne wyjaśnienia, czy może sięgnąć do literatury, aby pogłębić własne studium.

Mimo wielu walorów pozytywnych Doktorant nie uniknął pewnych potknięć.

We wstępie należy stosować czas przyszły, a nie przeszły (s. 8-9), ponieważ ta część pracy zapowiada, co będzie przedmiotem badań. Bibliografię dzieli się zasadniczo na następujące części: źródło (w tym przypadku jest nim „Liturgia Świętego Jakuba”), patologia, opracowania (tzn. literatura przedmiotu) i literatura pomocnicza. W obecnym układzie wszystko jest wymieszane.

Należy zwrócić także uwagę na podział rozprawy. Musi on być w miarę proporcjonalny i jednolity. Nie może być tak, aby w rozdziale jeden paragraf był pozbawiony podpunktów, a drugi zawierał ich kilkanaście lub kilkadziesiąt.

Autor chyba przez przypadek ustawił ten sam tekst na s. 42 i 73.

Przed wydaniem rozprawy drukiem należy zwrócić uwagę na tzw. „literówki” i na stronę redakcyjną. Poza tym trzeba wziąć pod uwagę niektóre zapisy, np.: „Słowo

Boże” oznacza Drugą Osobę Trójcy Świętej, natomiast „słowo Boże”, które jest przepowiadane, słuchane wskazuje na tekst biblijny. Warto zatem wziąć pod uwagę zasady podane w książce: *Pisownia słownictwa religijnego*, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Biblos, Tarnów 2011. Zasady tam zawarte są podane przez Radę Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, Komisję Języka Religijnego.

4. Kwestie do dyskusji

1. Jakie były główne centra (pięć) powstawania różnych obrządków liturgicznych?
2. Skoro, według Doktoranta, omawiana Liturgia Świętego Jakuba jest jego autorstwa, to dlaczego występują w niej śpiewy ku czci tego Świętego, por. troparion (s. 152 n) oraz kondation (s. 154)?

5. Wniosek końcowy

Należy zauważyć, że mimo drobnych potknięć, które można poprawić, dysertacja jest poprawna i spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim. Temat określony w tytule rozprawy został umiejętnie opracowany. Całość dysertacji wskazuje na dobry warsztat naukowy Doktoranta.

Oceniając całościowo rozprawę wnoszę wniosek do Rady Wydziału Teologicznego Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie o dopuszczenie ks. mgra Gabriela Białomyzgo do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. prof. dr hab. Jacek Nowak SAC
kierownik
Katedry Teologii Liturgii UKSW

Warszawa, dn. 28 grudnia 2018 r.